

**Handläggare**  
Elisabeth Ek  
Telefon: 08-508 315 66

**Till**  
Kulturnämnden  
2022-02-22

## **Samråd om förslag till revidering av Program för City, stadsdelen Norrmalm och del av Östermalm (2017-06022). Svar på remiss från stadsbyggnadskontoret**

### **Förvaltningens förslag till beslut**

1. Kulturnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till stadsbyggnadskontoret som svar på remissen.
2. Beslutet justeras omedelbart

Maria Jansén  
Förvaltningschef  
Kulturförvaltningen

Patrik Liljegren  
Avdelningschef  
Kulturstrategiska staben

Fredrik Linder  
Avdelningschef  
Museer och konst

### **Sammanfattning**

Program för City har reviderats med särskilt fokus på att utveckla City till en mer grönskande, levande och trygg stads- och gatumiljö dygnet runt, exempelvis genom fler bostäder eller mer nattliv i områden som domineras av kontorsytor.

Kulturförvaltningen ser positivt på stadens ambition att ta ett helhetsgrepp om utvecklingen i City så att olika behov och förväntningar ska kunna vägas mot dess förutsättningar för utveckling. Program för City ska fungera som stöd, vägledning och verktyg för många aktörer och försöka tillgodose en mångfald intressen, varför programmet är generellt och mer beskrivande än analyserande till sin karaktär. Kulturförvaltningen föreslår några förtydliganden och konkretiseringar för att underlätta läsningen och användningen av programmet.

Kulturförvaltningen noterar att kulturlivsfrågorna i programmet innehåller konkret vägledning för att kunna öka kulturutbudet och

därmed skapa ett vitalt stadsliv. Vad avser de gröna frågorna, d.v.s. de offentliga rummens parkelement och växtlighet behöver de fördjupas och konkretiseras för att uppnå syftet med programmet.

Kulturförvaltningen anser att revideringen har förbättrat programmet ur kulturmiljösynpunkt. Programmet understryker riksintressets värdekärnor, vattenrum och kajer som en tillgång i det offentliga rummet som ska värnas och har potential att utvecklas. Förvaltningen delar den synen, men anser att en restriktiv hållning bör gälla vad avser att bebygga kajer och vattenrum samt stadsrummet mot vattnet eftersom de utgör värdebärande uttryck i riksintresset.

Med föreslagna ändringar bedömer kulturförvaltningen att programmet kan utgöra ett värdefullt planeringsinstrument för styrning och vägledning så att kulturliv och kulturvärden i City kan utvecklas och bevaras. I det framtida arbetet med utvecklingen av City behöver det tas fram analyserande underlag för att bedöma olika scenarion och dess konsekvenser på kulturvärdena.

Programmets kulturmiljöfrågor är ingående besvarade i nämndens yttrande över remissen av den tidigare versionen av programmet, KuN 2017-09-17 § 7 (dnr 4.1/1995/2017).

## **Bakgrund**

Program för City antogs av kommunfullmäktige den 28 maj 2018. Stadsbyggnadsnämnden fick senare i uppdrag av kommunfullmäktige att revidera programmet med särskilt fokus på att utveckla City till en mer grönskande, levande och trygg stads- och gatumiljö dygnet runt, exempelvis genom fler bostäder eller mer nattliv i områden som domineras av kontorsytor.

## **Programmets syfte och innehåll**

Syftet med programmet är att uttrycka Stockholms stads intentioner för utvecklingen av City ur ett helhetsperspektiv. Programmet ska illustrera hur Vision för City 2030 kan konkretiseras och utgöra stöd, vägledning och verktyg för samtliga aktörer i den kommande planeringen av Citys utveckling. Programmet ska bidra till att den efterföljande planeringen och planprocessen blir mer förutsägbar och effektiv genom att viktiga strategiska frågor lyfts i ett större sammanhang.

Programmet tydliggör att förändringar av bebyggelsen i City ska bidra till att utveckla stadsliv och vistelsekvaliteter i det offentliga rummet genom att alla aktörer samverkar för att skapa en attraktiv, trygg och funktionell stadsmiljö för alla. Program för City har

samordnats med trafikkontorets långsiktiga planering för gator, torg och parker i City

Programmet innehåller beskrivningar av Citys framväxt, dess karaktärsdrag samt vägledningar för dess olika typologier, egenskaper och funktioner. Ett avsnitt om utveckling i programmet utgår från översiktsplanens fyra stadsbyggnads mål och beskriver på vilket sätt utvecklingen av City kan bidra till dessa mål.

Programmet ser på utvecklingspotentialen för olika delområden och redovisar förutsättningar för förändringar i dessa områden. Ett avsnitt behandlar riksintressen för kulturmiljövården. Program för Citys vägledningar utgår från stadens byggnadsordning och arkitekturpolicy samt Översiktsplan för Stockholms stad.

### **Ärendet**

Ärendet har remitterats från stadsbyggnadskontoret till kultur- nämnden den 9 november 2021 för svar senast den 22 februari 2022.

Samrådshandlingar finns på Stockholms stads hemsida [Stockholm.se/detaljplaner](https://www.stockholm.se/detaljplaner). Handlingar som ligger till grund för förslag till beslut är Program för City, Samrådshandling 2021-11-09.

### **Ärendets beredning**

Ärendet har beretts av stadsutvecklingsenheten på kulturstrategiska staben i samråd med kulturmiljöenheten på Museer och konst.

### **Förvaltningens synpunkter**

#### Allmänt om programmet

Kulturförvaltningen ser positivt på stadens ambition att ta ett helhetsgrepp om utvecklingen i City så att olika behov och förväntningar ska kunna vägas mot dess förutsättningar för utveckling. Stockholm City har stora kulturvården som berör historiska, sociala, estetiska och ekonomiska aspekter, både genom de verksamheter som finns här och genom stadsmiljöns kulturarv och arkitektoniska kvaliteter. Program för City har reviderats för att utveckla City till en mer grönskande, levande och trygg stads- och gatumiljö dygnet runt. Programmets kulturmiljöfrågor är ingående besvarade i nämndens yttrande över remissen av den tidigare versionen av programmet, KuN 2017-09-19 § 7 (dnr 4.1/1995/2017). Därför kommer kulturmiljöfrågorna endast att beröras där kulturförvaltningen ser behov av att komplettera tidigare tjänsteutlåtande.

programmet generellt och mer beskrivande än analyserande till sin karaktär. Programmet tar sin utgångspunkt i en bredd av perspektiv och det är oundvikligt att flera intressen är konkurrerande. En tät och sammanhållen stad som även ska erbjuda grönstrukturer och goda livsmiljöer samtidigt som näringslivet ska ges goda förutsättningar och antalet bostäder och nattliv ska öka. Men för att syftet med programmet som ett planeringsinstrument ska uppnås behöver innehållet konkretiseras och förtydligas i flera avseenden. Med föreslagna förändringar bedömer kulturförvaltningen att programmet tydligare kan ge styrning och vägledning så att kulturliv och kulturvärden i City kan utvecklas och bevaras. I det framtida arbetet med utvecklingen av City behövs det tas fram analyserande underlag för att bedöma olika scenarion och dess konsekvenser på kulturvärdena.

Kulturförvaltningen anser att programmets disposition behöver renodlas och vara mer konsekvent genomförd. Beskrivande avsnitt och avsnitt som avses vara vägledande ligger nu under samma huvudkapitel och sakfrågor återkommer på flera ställen utan en egen rubrik och utan vägledning.

Kulturförvaltningen ser det som positivt att man i programmet hänvisar till Stockholm stads byggnadsordning, arkitekturpolicy och översiktsplan samt att Agenda 2030 lyfts med ett eget avsnitt. Det är även lovvärt att det framhålls att de kumulativa effekterna av ombyggnader i city är en aspekt som måste belysas.

### **Kulturliv**

Programmet innehåller konkret vägledning för att kunna öka kulturutbudet och därmed skapa ett vitalt stadsliv. Det är positivt att kulturlivet, evenemang, nattliv och de offentliga rummen som plats för möten, konst och kultur lyfts fram. De offentliga rummen och möjligheterna för större och mindre kulturevenemang är väl beskrivet. Det är positivt att stadens modell för SVA, socialt värdeskapande analys, finns med. Framför allt är det positivt att kulturens värdeskapande effekter lyfts fram så tydligt och att Stockholms stads strategi för nattklubbar och livescener finns med så tydligt, tillsammans med kulturförvaltningens framgångsrika arbete med kulturlotsning.

### **Citys kulturella utveckling**

Stockholms City har en utveckling som delvis styrs av stadsbyggandet men staden utvecklas också på andra sätt. Pandemin har påverkat livet i City och det är positivt att återstarten efter Covid-19 finns nämnt i programmet. De offentliga rummens betydelse har ökat och möjligheterna att skapa möten och kulturarrangemang utomhus behöver förbättras. Nobel Week Lights

visar tydligt hur staden kan iscensättas konstnärligt och vilka positiva upplevelser det ger besökare och stockholmare. Under sommaren är Kungsträdgården och Sergels torg viktiga platser att aktivera. Det är bra om programmet även kan ge stöd och vägledning för tillfälliga evenemang och en sådan utveckling av de offentliga rummen.

Det finns en stark efterfrågan på kultur, nöjen och upplevelser och det finns flera exempel på kommersiella lokaler som har ersatts av lokaler för kultur. Space vid Sergels torg är ett sådant. Citys utveckling behöver grundas på en gedigen kunskap om kulturlivets förutsättningar och framtida behov. Samnyttjande av lokaler, etableringar i lokaler som svåra att använda av andra och kreativa lösningar för att möta stora och nya målgrupper är några aktuella områden. Här ser kulturförvaltningen att gemensamma analyser av omvärlden och framtiden blir viktigt som verktyg, både i stadsplaneringen och i den utveckling som sker parallellt.

### Offentliga rum

Syftet med revideringen av programmet är bl.a. att lyfta de gröna frågorna, för att City ska utvecklas i en grönare riktning. Kulturförvaltningens bedömning är att området är otillräckligt behandlat för att uppnå syftet. I kapitlet om offentliga rum behöver de gröna frågorna fördjupas och konkretiseras. Frågorna behandlas även i andra kapitel. Det saknas uppgifter om värdefulla karaktärsdrag i parkerna och vägledningar kring hur det offentliga rummet ska hanteras. Information om de större parkernas historik är fyllig men mindre parker, planteringar eller trappanläggningar omnämns inte. I City finns en mångfald av parker representerat vilket inte framkommer tillräckligt tydligt i programmet. Genomgående saknas kunskap om parker både ur en definitionsmässig synvinkel och i de konkreta sakfrågorna. Kulturförvaltningen ser därför att det finns ett stort behov av att ta fram underlag som specifikt behandlar frågorna i den framtida processen. Det bör framgå av programmet.

### Vägledningar

I grunden är det en god ambition att öka andelen växtlighet och gröna gaturum i City. Hur detta ska genomföras på ett sätt som inte förvanskar de befintliga parkernas och gatuplanteringarnas karaktär eller kulturhistoriska värden anges inte i programmet. Ett exempel där kulturhistoriska värden har påtagligt skadats när åtgärder genomförts som inte grundat sig på kunskap om objektets kulturhistoriska värden är renovering av växtbäddar. Det har framförallt skett genom nyplanteringar av träd av annan art och karaktär än de ursprungliga. Det behövs en vägledning i programmet för hur ”luckor” i grönstrukturer kan fyllas samtidigt

som de kulturhistoriska värdena säkerställs. Ett exempel: enligt kartbilden i programmet kan Sveavägen vara en grönstruktur som kan kompletteras med nya träd, vilket kulturförvaltningen bedömer som positivt. Då kan en vägledning vara att sjuka almar som ska ersättas eller nyplanteringar av träd ska vara av en art med liknande karaktär och egenskaper, till exempel avenbok. Generellt bör nya planteringar förstås ske med träd av samma art, men almarna är ett undantag pga. almsjukan. I programmet lyfts träd som det viktigaste parkelementet vilket ger en begränsad bild av stadens parkmiljöer.

En del terminologi och begrepp används på ett missvisande sätt och behöver justeras. Programmet hänvisar till ”Grönare Stockholm; riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden” men det bedöms inte som tillräckligt eftersom dokumentet inte förhåller sig till parkernas och de offentliga rummens kulturhistoriska värden i tillräcklig utsträckning. Eftersom syftet med revideringen är att lyfta de gröna frågorna behöver programmet ta ett större grepp om dessa frågor. Förslag på ändringar och konkretiseringar lämnas nedan.

### **Förslag till ändringar**

Topografi, siluett och vattenrum, sid. 6: ”De öppna vattenspeglarna som är kantade av **natur** eller bebyggelse är ett av Stockholms tydligaste karaktärsdrag.”

Kommentar: Natur är ett vilseledande begrepp i sammanhanget då det som avses i innerstaden närmast uteslutande är parkmiljöer, t.ex. Långholmen, Norr Mälarstrand, Klara Mälarstrand eller andra kaj- och strandparker.

Förslag till formulering: *”De öppna vattenspeglarna kantade av parker, natur eller bebyggelse är ett av Stockholms tydligaste karaktärsdrag.”*

Fornlämningar, sid. 22: ”Stora delar av City ingår i fornlämningsområdet Stockholm 103:1. Inom område 103:1 finns det särskilt utpekade objekt. Här kan man förvänta sig fynd från medeltid till 1600-tal. I projekt där man gräver sig ner djupare än tidigare kan man därför behöva konsultera arkeologisk expertis. Länsstyrelsen hanterar frågor som rör fornlämningar.”

Kommentar: Fornlämningsområdet Stockholm bör skrivas fornlämning L2015:7789 (RAÄ-nr Stockholm 103:1) vilket är stadslagets nya beteckning. ”Utpekade objekt” bör ändras till registrerade fornlämningar.

Stenstaden; Värdefulla karaktärsdrag, s. 29: ”Platser med träd så som esplanader, torg och parker. Breda trädkantade esplanader och platser samt bergsparker”.

Kommentar: Inom programområdet finns inga esplanader men däremot boulevarder, t.ex. Birger Jarlsgatan. Det finns bara en bergspark, Tegnérlunden vilken i sig inte heller är en av de ”typiska” bergsparkerna.

Förslag till formulering: *”Fristående parker och torg samt planterade gaturum och trappanläggningar kopplade till stadens historiska planmönster och/eller särpräglade topografi. Citys parker och offentliga platser, varav flera har månghundraårigt tidsdjup, präglas av olika tidsepokers stilideal och/eller funktion,”*

Stenstaden; Vägledning, s. 31: Om parker och torg ska behandlas i avsnittet om stenstaden saknas det en punkt i vägledningen om de offentliga miljöerna – gatorna, torgen, parkerna. Enbart bebyggelsen berörs här.

Förslag till formulering: *”Parker, torg samt planterade gaturum och trappanläggningar ska vårdas med utgångspunkt i dess historiska karaktär och funktion. Förnyelse ska ställas mot dess kulturhistoriska värden. Stadsmuseet är stadens stöd och experter i antikvariska frågor.”*

Det moderna City; Klara kyrkogård, s. 35: trots rubriken saknas information om kyrkogården, förutom att den är otrygg. Däremot får man veta en del om byggnaderna, trots att kyrkogården har äldre kontinuitet.

Det moderna City; Värdebärande karaktärsdrag, s. 36: offentliga miljöer nämns inte bland dessa punkter, trots att de offentliga miljöerna dominerar i avsnittet om det moderna City. Är anledningen att kapitlet om offentliga rum börjar först på s 39? Läsningen försvåras av att offentliga miljöer redogörs för i tidigare kapitel.

Offentliga rum; Gator, torg och parker, s 39-43: Avsnittet saknar helt utpekade värdebärande karaktärsdrag och vägledningar.

### Kulturmiljö

Kulturmiljöfrågorna berör flera sakområden och förvaltningen ser ett behov av att flera förvaltningar samverkar med varandra. Det är därför positivt att program för City har samordnats med trafikkontorets långsiktiga planering för gator, torg och parker. Kulturförvaltningen ser positivt på att kunskap om fastigheternas

kulturvärden och arkitektoniska värden ska utgöra en utgångspunkt för förändring och att de ska finnas med tidigt i planprocessen. Eftersom programmet är mer generellt till sin karaktär ser kulturförvaltningen att det är av vikt att fördjupande analyser tas fram som underlag för beslut i utvecklingen av City.

### **Vägledningar och kartor**

Kulturförvaltningen anser att programmet har förbättrats och avsnitten om de olika historiska skeendena och deras påverkan på stadens framväxt är generellt förtjänstfullt beskrivna. Men programmet behöver kompletteras vad avser vägledningar. Programmet börjar med ett avsnitt om City i framtiden under kapitlet om Stockholms mest föränderliga stadsdel med tillhörande vägledning. Sedan följer ett avsnitt om den historiska framväxten som av naturliga skäl inte har någon vägledning. Avsnitten mellan sidorna 18 – 26 handlar om City av idag, de är framåtsyftande och talar också om förändring. Kulturförvaltningen ser att det finns ett behov av en vägledning kopplat även till de här avsnitten. En mer konsekvent struktur skulle förbättra läsbarheten.

I kapitlet om typologier under avsnittet som handlar om det moderna City skulle det vara en pedagogisk vinst att komplettera med kartan på sid. 20 från det gamla programmet som redovisar Citys moderna bebyggelse mellan 1950 och 1980. En liknande karta skulle kunna läggas in över stenstaden. I slutet av kapitlet om typologier skulle det också vara bra att lägga in Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta över programområdet.

### **Värdekärnor och vattenrum**

Staden uttrycker ett mål om att planerade åtgärder ska förstärka riksintressets värdebärande uttryck utan att skada dem. Programmet understryker riksintressets värdekärnor och vattenrum som en tillgång i det offentliga rummet, vilket är mycket positivt. Men programmet tar inte tillräcklig hänsyn till bebyggelsemiljöerna utanför värdekärnorna vilket kan leda till en felaktig slutsats att bebyggelse utanför dem inte behöver värnas i samma utsträckning.

Vattenrummet och stadens kajer nämns under flera avsnitt som ett signum för Stockholm och en kvalité att tillvarata, värna och förhålla sig till. Kulturförvaltningen instämmer helt i det och delar uppfattningen att delar av stadens kajer och vattennära stråk med fördel kan utvecklas. Det gäller framförallt Tegelbacken och stråket Gustaf Adolfs torg - Kungsträdgården. Obebyggda kajer är en del av Stockholms karaktär. Därför är det av vikt att balansera utbudet av aktiviteter längs stadens kajer så att just karaktären av kaj bibehålls samt att de är allmänt tillgängliga och inte upplevs som ianspråktaga med krav på konsumtion.



Stockholms kajer och stadens front mot vattenrummet utgör en del av uttrycket för riksintresset som handels- och sjöfartsstad och för Stockholms särdrag. En restriktiv hållning bör därför gälla för pontoner och bryggor som innebär att det öppna vattenrummet reduceras och ändrar stadens front mot vattenrummet. Av samma skäl bör man även vara mycket restriktiv med nya byggnader mot vattenrummet.

### **Övriga kommentarer**

Under kapitlet ”Utveckling” behandlas stadens fyra stadsbyggnadsmål och utvecklingspotentialen för olika delområden. Kulturförvaltningen bedömer att kapitlet besvarats på ett tillfredsställande sätt i nämndens yttrande över remissen av den tidigare versionen av programmet. Nedan lämnas endast några kompletterande kommentarer.

Bebyggelse, s. 20-21: Kulturförvaltningen anser att programmet brister i sin beskrivning av bebyggelsen. Ett program om City bör också exemplifiera med fler byggnader från den modernistiska eran än Åhlénshuset. De övriga exemplen utgår ifrån de uttryck som riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården har. Det konstateras i programmet att den här årsringen riskerar att försvinna. Därför borde denna årsring lyftas med ytterligare exempel som; Kulturhuset, PK-huset, Sverigehuset och Riksbanken. Dessa byggnader hör också till Stockholm som finansiellt och kulturellt centrum. I nästa stycke om årsringar talas om Norrmalmsregleringen mellan åren 1950–70-talen och exemplifieras med Cityterminalen och World Trade Center, uppförda 1985-1992, som högklassig bebyggelse från tiden. Nämda exempel är en postmodernistisk årsring som i mångt var en motreaktion på modernismens renläriga arkitekturideal.

Värdebärande karaktärsdrag, s. 29

Det saknas en punkt om fronten mot vattnet.

Barnperspektivet, s. 55

Kommentar: Kulturförvaltningen vill rekommendera programmet ”Kultur i ögonhöjd” framtaget av kulturförvaltningen. Programmet är ett styrdokument för alla stadens nämnder och bolagsstyrelser som arbetar med barn och unga. Det innebär att barns fysiska miljö liksom tillgång till kultur och skapande verksamheter i hela staden omfattas. Hänsyn ska tas till barns och ungas behov i frågor som rör stadsutveckling. Förvaltningen anser att program för City med fördel kan hänvisa till ”Kultur i ögonhöjd”.

Bostäder, s. 59: Staden ser möjligheter i att både konvertera dagens bebyggelsebestånd och att planera nya bostäder vid en mer genomgripande förändring av ett kvarter eller enskild byggnad.

Kommentar: Det är positivt att programmet lyfter fram möjligheten att konvertera byggnader och återbruka dem istället för att riva men förvaltningen vill framhålla att det måste ske med utgångspunkt i platsens och byggnadens kulturhistoriska värde. Senare tids omdaning i City har visat att det kan bli problematiskt att förena olika intressen. Stadens intention att använda sig av livscykelanalyser är därför positiv och ambitionen att kunskap om fastigheternas kulturvärden och arkitektoniska värden ska utgöra en utgångspunkt för förändring i ett tidigt skede i processen.

Näringsliv, arbetsplatser, handel och service, s. 63: En del av attraktionskraften är bredden men den skulle behövas kompletteras med smalare segment ”spetsar”.

Kommentar: Förvaltningen instämmer i att City har ett brett utbud men att det också till stora delar är likriktat. Ett smalare segment för att öka attraktionskraften skulle kunna vara ett effektivt verktyg där det t.ex. ur kulturmiljöhänsyn är svårare att göra förändringar. Det kan röra sig om förändringar som att ta upp nya förbindelser genom byggnader eller skapa ”levande” bottenvåningar vilket det finns flera skrivningar om i programmet.

Klimat, s. 85: På samma sätt bidrar icke hårdgjorda ytor och genomsläppliga markbeläggningar till att markens fuktighet kan avdunsta och ge svalka.

Kommentar: Här behövs samverkan mellan trafikkontoret och kulturförvaltningen. Det har förekommit att ytor i kulturhistoriskt känsliga miljöer som tidigare var genomsläppliga har hårdgjorts på ett okänsligt sätt.

Stadens siluett och topografi, s. 95: Landmärken i stadsiluetten, kyrktornen, Kungstornen och Hötorgsskraporna, ska beaktas och även fortsatt framträda tydlig.

Kommentar: Skrivningen är för svag och ger en vid tolkning som innebär att landmärken kan framträda mellan högre byggnader. Det bör stå att ny bebyggelse i höjd ska hålla sig under dessa.

Centralstationsområdet, Västra City, s. 105  
En fortsatt överdäckning av järnvägen norrut...

Kommentar: Kulturförvaltningen har i tidigare yttrande rörande överdäckningen av spårområdet bedömt att området mellan Vattugatan och Kungsgatan är möjlig att överdäcka. I samma yttranden har kulturförvaltningen tagit ställning mot ytterligare överdäckningar norrut. Med hänvisning till att spårområdet norr om Kungsbron utgör en viktig och karaktärskapande del av stadens historiska lager.

**Bilagor**

1. Remiss av Samråd om förslag till revidering av Program för City, SBK 2017-06022